

УДК 796.5 (477)

Ганна Чепурда

Ganna Chepurda

**СУЧАСНИЙ СТАН РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ
ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ОСВІТИ****CURRENT STATE OF EDUCATION SERVICES IN UKRAINE
AND PROBLEMS OF TOURISM EDUCATION DEVELOPMENT**

У статті досліджено проблеми підготовки кадрів для галузі туризму, визначено організаційні питання підвищення якості вищої туристичної освіти. Проведено аналіз вітчизняної системи підготовки кадрів з туризму порівняно з міжнародною. Визначено три аспекти освітньої діяльності, які впливають на якість вищої освіти в Україні.

Ключові слова: освітні послуги, підготовка кадрів для галузі туризму, система туристичної освіти.

В статье исследованы проблемы подготовки кадров для туристической отрасли, определены организационные вопросы повышения качества высшего туристического образования. Проведен анализ отечественной системы подготовки кадров в туризме по сравнению с международной. Определены три аспекта образовательной деятельности, которые влияют на качество высшего образования в Украине.

Ключевые слова: образовательные услуги, подготовка кадров для туристической отрасли, система туристического образования.

In the article the problems of staff training for tourism industry are studied, the organizational issues of improving of the quality of higher tourism education are determined. National system of tourism education in comparison with international one is analyzed. Three aspects of educational activity which influence on the quality of higher education in Ukraine are outlined.

Keywords: education services, staff training for tourism industry, system of tourism education.

Постановка проблеми. Рівень розвитку освітніх послуг в державі визначає економічний стан та соціальне благополуччя суспільства. Проблема удосконалення системи вищої освіти в Україні та підвищення якості професійної підготовки спеціалістів є важливою соціокультурною проблемою, вирішення якої можливе тільки при приведенні освіти до соціально-економічних вимог ринкової економіки.

Ключовим моментом змісту освіти на сьогодні є рівень професійної компетенції викладацького персоналу, стан матеріальної, технічної, наукової та інформаційної бази навчання студентів.

Інтеграція України до Євросоюзу сприяла модернізації вищої освіти та наближенню української освіти до європейської. Процес реформування вищої освіти в Європі базується на принципах створення зони загальноєвропейського освітнього простору, так званого «Болонського процесу».

Україна приєдналася до Болонського процесу на Конвенції міністрів європейських країн у травні 2005 року в Бергені, що свідчить про міжнародне визнання української державної системи вищої освіти. Як учасник Болонського процесу Україна вирішує ряд ключових завдань, які передбачають впровадження стандартів, рекомендацій та основних інструментів: Національні рамки кваліфікацій інноваційної Європейської кредитно-трансферної системи, Додатки до диплому європейського зразка.

Тому основною проблемою є якість підготовки спеціалістів, особливо для певних галузей, таких як туризм, яка завжди є вельми актуальною, а в умовах ринкових відносин стала вкрай гострою внаслідок таких причин: ліквідація державного розподілу випускників вузів; нестабільність ринку праці; скорочення державного фінансування освітньої і наукової діяльності; зниження мотивації в абітурієнтів до «непрестижних» спеціальностей та ін. Вирішення цієї проблеми неможливе без детального аналізу відповідності освітніх систем потребам розвитку цивілізаційних та культурних процесів.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток наукової думки щодо проблем формування туристичної освіти в Україні зробили: Любіцева О. О.[12], Смір-

нов І. Г. [13], Стеченко Д. М. [15], Федорченко В. К. [4]. Авторами сформована багаторівнева концепція підготовки кадрів для галузі туризму в Україні як однієї з галузей економіки.

Теоретичні проблеми забезпечення кадрами галузі туризму порушувалися в роботах російських вчених, таких як: Зорін І. В. [7], Бородня Є. І., Вуколов В. М. [11].

Незважаючи на значний внесок у вирішення проблем зазначеними вченими, проблеми підготовки кадрів для галузі туризму є недостатньо вивченою сферою теоретичної економіки і менеджменту. Подальше їх вирішення і зумовило цілі дослідження.

Метою статті є визначення сегменту економіки – туристичного бізнесу, оцінювання розвитку ринку туристичних послуг, аспектів освітньої діяльності, які впливають на якість вищої туристичної освіти в Україні, розробка низки організаційних питань, які потребують нагального вирішення з метою підвищення якості освіти для галузі туризму.

Виклад основного матеріалу. Структура вищої освіти України перебудована відповідно до структури освіти розвинених країн світу, яка визначена ЮНЕСКО, ООН та іншими міжнародними організаціями. В Україні діють більше 1000 вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації, в яких навчається більш ніж 2 млн. студентів за 73 галузями знань та 570 напрямками підготовки.

Мережа вищих навчальних закладів в Україні 3–4 рівнів акредитації нараховує 313 закладів, в тому числі 220 – державної форми власності. Серед них функціонує 98 університетів, 46 академій, 62 інститути. Статус національного мають 37 університетів та академій. Мережа забезпечує навчання 249 студентів на 10 тис. населення. В університетах, академіях, інститутах навчається 1285 тис. студентів. Серед них вищу освіту отримують 1086 тис. студентів віком від 17 до 24 років включно, що становить 90% від загальної кількості студентів.

За рейтингом ЮНЕСКО були відібрані 10 найкращих вищих навчальних закладів України, до яких відносяться: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Національний медичний університет ім. Олександра Богомольця, Національний університет «Кієво-Могилянська академія», Харківський національний університет ім. Василя Каразіна, Національний технічний університет України «Харківський політехнічний інститут», Національний аграрний університет, Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого, Донецький національний університет та інші.

За даними ЮНЕСКО, є три аспекти освітньої діяльності, які впливають на якість вищої освіти.

По-перше, якість персоналу гарантує високу академічну кваліфікацію викладачів та наукових співробітників вузів, а якість освітніх програм забезпечує співвідношення викладачів та дослідників, їх відповідність громадському попиту.

По-друге, якість підготовки студентів в умовах, коли масова вища освіта стала реальністю, може бути досягнута тільки на шляху диверсифікації освітніх програм, зменшення розриву між середньою та вищою освітою і підвищення ролі механізмів навчально-професійної орієнтації та мотивації молоді.

По-третє, якість інфраструктури вищих навчальних закладів, включаючи комп'ютерні мережі та сучасні бібліотеки, що може бути забезпечено за рахунок адекватного фінансування, можлива тільки при збереженні державного підходу до вищої освіти як загальнонаціонального пріоритету.

Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується процесами реформування сфери вищої освіти, що відбивається у збільшенні загальної кількості вузів більш ніж удвічі (але останнім часом є тенденція до об'єднання вузів з метою укрупнення та реорганізації), переходом на двоступеневу систему підготовки (сьогодні в Україні існує чотири ОКР: молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст і магістр), введенням чотирирівневої системи акредитації вузів.

У державних вищих навчальних закладах превалює тенденція до збільшення платного навчання. Продовжують лідирувати спеціальності, що найбільш популярні в світі, до яких відносяться: юриспруденція, економіка, а також сервісні спеціальності – туристичного, готельно-ресторанного, рекламного бізнесу тощо.

У сфері освіти вже відчувається так звана «криза 2015 року», суть якої полягає в тому, що у зв'язку з дуже низьким рівнем народжуваності у 1999–2002 роках до 2015 року кількість випускників шкіл не буде забезпечувати навіть державне замовлення на підготовку спеціалістів, не кажучи вже про контрактні місця. Тому потреба в абітурієнтах покривається і за рахунок альтернативних джерел, а саме тих, хто раніше не отримав вищу освіту, тих, хто отримує другу освіту, а також іноземців, кількість яких стабільно зростає.

Проведення в Україні Чемпіонату Європи з футболу у 2012 р. привернуло увагу громадськості і керівників усіх рівнів управління країною до проблем розвитку туризму. Незважаючи на невизначеність державної туристичної політики, роздвібненість регіональної і місцевої ініціативи, туристична сфера довела свою спроможність і відповідність європейським вимогам організації туристичної діяльності. Це свідчить про наявність у країні визначеного сегменту економіки – туристичного бізнесу, про розвиток ринку туристичних послуг.

Однак саме тут і виникає низка організаційних питань, які потребують нагального вирішення:

1) туристична діяльність не має статусу галузі серед видів економічної діяльності, хоча має всі формальні ознаки галузі (цілісність об'єкта діяльності, специфічні технології, систему підготовки кадрів);

2) неналагоджений повний статистичний облік результатів діяльності суб'єктів ринку туристичних послуг. Наявна статистична база не дає можливості оцінити результати туристичної діяльності і не надає об'єктивних даних про стан індустрії туризму. Звідси – складно робити висновок про обсяги необхідної підготовки кадрів для туризму як в цілому по країні, так і в розрізі регіонів. Багато років точаться розмови про впровадження сателітних рахунків, які дадуть змогу обраховувати непрямі прибутки суб'єктів господарювання від туристичної діяльності, але реальних кроків поки не зроблено;

3) недосконала законодавча база. Чинна законодавча база, а саме Закон України «Про туризм» в його останній (2003 р.) редакції не регламентує функціонування туризму в усіх аспектах його соціально-економічних функцій, що обмежує, перш за все, соціально орієнтовані види і форми туризму в їх діяльності;

4) нестабільність системи державного регулювання в сфері туризму. Органи державного управління з туризму з часу свого створення, на початку 1990-х років, більше десяти разів реформувалися, кожного разу втрачаючи частину повноважень. Це, відповідно, обмежує роль держави на ринку туристичних послуг як повноправного суб'єкта діяльності. Сьогодні ще до кінця не сформована державна «вертикаль влади» в сфері туризму;

5) відсутня чітка стратегія розвитку туризму в Україні, яка б дозволила планувати туристичну діяльність на засадах сталого розвитку, як це передбачено міжнародними документами, прийнятими UNWTO. Означені проблеми найбільш загальні, вони супроводжують розвиток вітчизняного туризму вже багато років, але не знаходять свого повноцінного вирішення.

Невирішеність цих проблем гальмує в цілому позитивний розвиток туризму. Можна навіть зазначити, що вітчизняний туризм розвивається не завдяки, а всупереч державній туристичній політиці. При практичній відсутності підтримки цього виду економічної діяльності ми спостерігаємо позитивні темпи зростання в'їзного туристичного потоку (за даними Державного агентства України з туризму і курортів, за 2011 р. цей потік зріс на 20 % від попереднього року), зростання прибутків від туризму (на 20,1 %, у тому числі сплати до бюджету зросли на 14,6 %), забезпечення діяльністю майже 2,4 тис. туроператорів і незліченної нині кількості туристичних агентів та агенцій. Тобто, Держтуризмкурорт фіксує позитивні зміни в міжнародному туризмі при одночасному падінні темпів внутрішнього туризму, пояснюючи це недосконалістю обліку в туризмі (коли обліковується тільки діяльність з організованого туризму, а в Україні зростає саме індивідуальний, самодіяльний туризм) та зростанням цін на внутрішній туристичний продукт (на 45 % у 2011 р. порівняно з 2010 р.). Аналогічне зростання ціни на одиницю продукції спостерігається й у міжнародному туризмі, однак потік виїзних туристів зріс на 30 % за той же період. Ми знову маємо недосконалість статистичної бази, яка не дає можливість отримати реальну картину розвитку внутрішнього туризму, а звідси – й усього національного туризму.

В Україні 369 туроператорів мають ліцензію на діяльність з внутрішнього та в'їзного туризму. Тобто, саме діяльність цих туроператорів, чисельність яких становить 15,5 % від загальної, формує привабливий туристичний імідж країни. Однак вони позбавлені податкових та інших пільг, про які вже багато років говорить туристична громадськість на різних форумах та зібраннях і які мають бути передбачені в оновленому законодавстві, як це зроблено в інших країнах, що досягли (не в останню чергу завдяки цьому) значних успіхів у розвитку, передусім, в'їзного туризму, що позитивно вплинуло на внутрішній попит у цих країнах і стимулювало національну економіку (Туреччина, Єгипет та інші).

Проаналізувавши розвиток вітчизняного туризму за часи незалежності, можна зробити висновок, що основним джерелом його розвитку та підтримки є вищі навчальні заклади, в яких здійснюється підготовка кадрів для сфери туризму, і, перш за все, університети.

Підготовка кадрів у туризмі традиційно була пов'язана лише з підвищенням кваліфікації працівників, що за відсутності базової освіти не вирішувало кадрової проблеми.

Чисельність працівників туристських підприємств України становить близько 113,3 тис. чол., а з урахуванням інших галузей народного господарства (транспорт, торгівля, зв'язок тощо) туризм надає роботу 1,8–2 млн. чол.

Розвиток туризму в Україні як чинник формування економіки держави зумовлює необхідність створення галузевої системи підготовки та підвищення кваліфікації туристських кадрів, яка б виховувала фахівців, здатних в умовах конкуренції працювати індивідуально і продуктивно.

У жодній галузі немає такої кількості працівників, які безпосередньо контактують з покупцями їх продукції, як у туризмі. Одночасно туризм є однією з найбільш працезатратних галузей виробництва. Середній показник зайнятості в туризмі становить 3 працівники на 10 туристів.

Особливу роль у становленні спеціалізованої туристичної освіти в незалежній Україні відіграли класичні університети (особливо Київський національний університет імені Тараса Шевченка і Таврійський державний університет ім. В. І. Вернадського), що мають глибокі освітні традиції. Самі ці традиції класичної освіти, яка обов'язково має поєднуватися з науковими дослідженнями в певних напрямках прикладної діяльності (в даному разі – туристичної), сформували сучасну систему підготовки кадрів з туризму в нашій країні.

Нові економічні умови розвитку України спричинили пошук інноваційних, організаційних та методичних можливостей становлення і розвитку системи безперервної професійної туристської освіти, яка характеризується:

- змішаною участю державних і недержавних освітніх закладів;
- єдиними принципами оцінки якості підготовки з боку державних органів через механізми ліцензування, атестації й акредитації, готовності освітніх закладів до формування професійних навичок, вмінь і кваліфікацій у працівників управлінського профілю і різних посадових груп фахівців соціальної анімації, туризму й обмінів;
- послідовним впровадженням мережі додаткового навчання в систему соціального туристського руху, що забезпечується широтою надання інформаційних і освітніх послуг;
- формуванням організаційно-методичних структур, покликаних забезпечити доступність соціальної освіти працівникам сфери туризму за програмами довгострокового і короткострокового навчання з одержанням державних сертифікатів і дипломів, що забезпечують професійну мобільність кадрових ресурсів туризму.

Саме систему вітчизняної підготовки кадрів з туризму можна з впевненістю вважати значним здобутком у становленні вітчизняного туризму.

Саме система галузевої освіти підтримує розвиток вітчизняного туризму.

Саме центри туристичної освіти виступають генераторами ідей з напрямків розвитку туризму, які намагаються закласти в базові державні документи, що регламентують туристичну діяльність. На жаль, не завжди вдається скоординувати зусилля навчальних закладів, туристичного бізнесу та органів державного управління в сфері туризму.

Саме ця розкоординованість сьогодні негативно впливає на розвиток туризму. Країні потрібна єдина програма розвитку туризму, яка б поєднувала практичну діяльність з розбудови туристичної інфраструктури, стимулювання місцевої ініціативи з розвитку туризму, діяльність туристичного бізнесу з підготовкою кадрів для туризму. У нас сьогодні розірвана класична «піраміда», яка символізує державну політику в певній сфері, об'єднуючи місцеву, громадську ініціативу, галузевий бізнес і підготовку кадрів, скоординована діяльність яких дозволила б планувати розвиток туризму як в цілому в країні, так і в регіонах, на локальному рівні, на рівні окремих туристичних дестинацій і комплексів на засадах сталого (збалансованого) розвитку, як це діє у провідних туристичних країнах.

В Україні підготовку кадрів для туризму (за даними МОНУ на 2012 р.) освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» здійснюють 68, ОКР «спеціаліст» – 42 і ОКР «магістр» – 29 ВНЗ. Таким чином, в країні діє від 7 (класичні університети) до 29 центрів, де підготовка кадрів може поєднуватись з науково-прикладними дослідженнями з туризму. Практично в кожному регіоні наявні такі провідні ВНЗ, а в деяких регіонах їх кілька і вони можуть координувати свої зусилля. Відповідно до Програм регіонального розвитку 11 регіонів з 25 визначили туризм провідним напрямом діяльнос-

ті і потребують його підтримки. Тобто, не тільки зусилля столичних, а й діяльність регіональних ВНЗ має спрямовуватися на планування туристичної діяльності і розвиток туристичної політики в конкретних регіонах.

Як приклади такої координації можна назвати: Івано-Франківську, Закарпатську, Черкаську області, м. Кривий Ріг і цей досвід має бути сприйнятий у всіх регіонах. Скоординована діяльність «замовників» кадрів для індустрії туризму і ВНЗ дозволить поліпшити підготовку вітчизняних кадрів, зробити їх більш конкурентоспроможними. Цей процес позитивно позначиться на самій системі підготовки кадрів, оскільки сьогодні ми переходимо від замкненості своєї системи до широкого міжнародного співробітництва і саме в системі туристичної освіти таке співробітництво найбільш доцільне, необхідне з огляду на глобальний характер туристичної діяльності.

Висновки. Таким чином, посилення місцевої, регіональної координації практиків і освітян у процесі підготовки кадрів для туризму є основою для розвитку міжнародного співробітництва в цій сфері, основою інтернаціоналізації праці в сфері туризму, що відповідає вимогам глобалізованого суспільства. На основі дослідження наукових праць зарубіжних та вітчизняних вчених, аналізу діяльності навчальних закладів України встановлено, що тенденції розвитку вищої освіти в Україні нагально потребують глибокого та всебічного оновлення структури та змісту вищої освіти, послідовного і термінового впровадження інноваційних технологій навчання і виховання, модернізації всієї державної освітньої політики, не тільки перегляду законодавчих основ функціонування вищої освіти, але й переосмислення самої місії вищої школи та її стратегічних завдань.

Список використаної літератури

1. Загальні відомості про вищу освіту в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/education/higher/higher>.
2. Середньострокова стратегія на 2008–2013 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ifap.ru/ofdocs/unesco/unesco83.pdf>.
3. 10 лучших высших учебных заведений Украины по рейтингу ЮНЕСКО [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vsesmi.ru/news/1642114/>.
4. Федорченко В. К. История туризма в Украине / В. К. Федорченко, Т. А. Дьорова. – Київ : Фолігрант, 2007. – 232 с.
5. Manilian Declaration of the World Tourism (1980) WTO: Madrid.
6. Національна Доктрина розвитку освіти України в XXI столітті. – К. : Шкільний світ, 2011. – 23 с.
7. Зорин И. В. Образование и карьера в туризме : учеб. пособ. / И. В. Зорин. – М. : Сов. спорт, 2010. – 224 с.
8. Бородиня Е. И. Проблемы подготовки кадров для индустрии гостеприимства / Е. И. Бородиня [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://rmat.h1.ru/Rus/>.
9. Проект «Создание модели учебного заведения НПО, проводящего комплексную подготовку специалистов туристского сервиса» 2012 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.eurekanet.ru/ю>
10. Вуколов В. Н. Теория и практика подготовки специалистов туристской индустрии в высших учебных заведениях : автореф. дис. / В. Н. Вуколов. – Алматы, 2011. – 155 с.
11. Любіцева О. О. Проблеми розвитку туризму в Україні / О. О. Любіцева // Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. – Черкаси : ЧДТУ, 2013. – Т. 1. – С. 20–23.
12. Смірнов І. Г. Процеси транснаціоналізації в туризмі / І. Г. Смірнов // Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. – Черкаси : ЧДТУ, 2013. – Т. 1. – С. 28–32.
13. Бізнес-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.business.if.ua/themes/>.
14. Стеченко. Д. М. Концептуальні основи комплексного регіонального розвитку туристичної сфери в туризмі / Д. М. Стеченко // Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. – Черкаси : ЧДТУ, 2013. – Т. 1. – С. 32–36.

References

1. General notions about higher education in Ukraine [Internet]. Available from: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/higher>.
2. Middle term strategy for 2008–2013 [Internet]. Available from: <http://www.ifap.ru/ofdocs/unesco/unesco83.pdf>.
3. 10 best higher educational institutions according to UNESCO rating [Internet]. Available from: <http://www.vsesmi.ru/news/1642114/>.

4. Fedorchenko, B. K., Dyorova, T. A. (2007) The history of tourism in Ukraine. Kyiv: Pholigrant, 232 p.
5. Manilian Declaration of the World Tourism (1980) WTO: Madrid.
6. The national doctrine of education development in Ukraine in the XXIst century (2011) Kyiv: Shkilnyj svit, 23 p.
7. Zorin, I. V. (2010) Education and career in tourism. Moscow: Sov. Sport, 224 p.
8. Borodynia, E. I. Problems of personnel training for hospitality industry [Internet]. Available from: <<http://rmat.h1.ru/Rus/>>.
9. Project «Creating a model of NGOs institution conducting comprehensive training of the staff of tourist services» (2012) [Internet]. Available from: <<http://www.eurekanet.ru/>>.
10. Vukolov, V. N. (2011) The theory and practice of specialists training in tourist industry in higher educational establishments. Almaty, 155 p.
11. Lubitseva, O. O. (2013) Problems of tourism development in Ukraine. *Turystychnyi ta hotel'no-restoranni bisnes v Ukraini: problemy rosvytku ta reguliuvannya: Materials of IV International scientific and practical conference*, (1). Cherkasy: CSTU, pp. 20–23.
12. Smirnov, I. G. (2013) Processes of transnationalization in tourism. *Turystychnyi ta hotel'no-restoranni bisnes v Ukraini: problemy rosvytku ta reguliuvannya: Materials of IV International scientific and practical conference*, (1). Cherkasy: CSTU, pp. 28–32.
13. Business-portal [Internet]. Available from: <<http://www.business.if.ua/themes/>>.
14. Stechenko, D.M. (2013) Conceptual bases of regional development of touristic sphere. *Turystychnyi ta hotel'no-restoranni bisnes v Ukraini: problemy rosvytku ta reguliuvannya: Materials of IV International scientific and practical conference*, (1). Cherkasy: CSTU, pp. 32–36.

Відомості про автора

Г. М. Чепурда, кандидат філологічних наук, магістр з економіки, Черкаський державний технологічний університет.